VALORISATION OF PEDAGOGICAL CULTURE IN BANAT.REFLECTIONS IN THE ROMANIAN PRESS (1886-1918)

Ioana Banaduc
Lecturer, PhD, West University of Timişoara

Abstract: The pedagogical thinking in Banat develops under the influence of the tradition, the culture of the matrix space, the Enlightenment ideology, all of which have a pronounced progressive character. The continuity of this thinking is probably due to the popular philosophy of this part of the country. The profound pattern of pedagogical thinking is fueled by "precious reserves of ancient ancestry" as from a radiant centre. The spiritual world of the Romanian village is a radiant centre. From this "vital point of the nation", the popular teachings, the pedagogical thoughts about life and the world, about well breeding are outlined. These elements, together with the European ideas on education, constitute a synthesis of revealing significance for the Banat culture and for identity. As we will see, the complexity of pedagogical thinking manifests its valences, especially in the writings of the times, which often find their place in the press, as well.

Keywords: Banat history, tradition, pedagogical thinking, Romanian press, pedagogical culture.

1. Introducere

În această lucrare suscită interesul articulațiile gândirii pedagogice din Banat, în cadrul larg al acţiunii de luminare a maselor. După cum vom observa, acestea se dezvoltă sub influenţa tradiției, a culturii spațiului matricial și a ideilor europene despre educație, toate având un pronunţat caracter progresist și revelator de semnificații pentru conștientizarea identității.

Un demers anevoios de realizat, deoarece mişcările de idei despre educaţie stau ascunse în spatele diverselor aspecte ale vieţii spirituale a epocii investigate, dar esențial în sprijinul ideii de conservare a memoriei active şi de reliefare a identităţii culturale româneşti.

Prin acest excurs ştiinţific încercăm să punem în valoare câteva din notele esenţiale ale gândirii pedagogice, aducând la lumină unele fragmente culese din publicaţiile româneşti bănățene ale vremii: „Anuarul IX al şcoalei capitale ort.or. române de băieţi şi fete din Lugoj pe anul şcolastic 1905/1906”, „Almanah edat de Reuniunea învăţătorilor de la şcolile confesionale gr.or. din dieceza Caransebeşului”, 1899, „Foaia Diecezană” , „Ludimagister”, „Educatorul” ş.a.

În decursul timpului, din cauza contextelor politice schimbătoare, apare dorința românilor de conservare a identităţii în raport cu firul principal al istoriei. Bănățenii înţeleg că numai prin educație, prin cultură, prin implicare şi participare la acţiunea de recuperarea a moștenirii culturale pot fi recunoscuți în Europa. Astfel, Banatul (1) ni se dezvăluie animat de spiritul de emulaţie în rândul unei societăţi conştiente de idealul epocii, dar ancorat într-un climat specific spaţiului matricial.

„Sfânta deșteptare a sufletului românesc” (ARÎȘCDC, 1889: 29) este procesul asupra căruia îşi lasă amprenta un trecut, certificând experienţele, eforturile şi mentalitatea precursorilor cărturari. Pentru bănăţeni, tradiţia reprezintă chintesența culturii prin valorificarea virtuţilor lumii satului: tradiţii, obiceiuri, educaţie tradiţională, folclor.

Unicitatea acestui spaţiu cultural ni se dezvăluie prin acțiunile realizate de dascălii satelor, de preoți, inclusiv de țăranii autodidacți și de intelectuali, toți având intenția să adune din ţinuturile bănăţene semne încărcate de înţelesuri şi de rosturi adânci pentru valorizarea culturii pedagogice, sublimate în ceea ce ei numesc „propăşirea neamului”.

BDD-V4835 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:57:03 UTC)

2. Articulaţiile gândirii pedagogice. Exemplificări din presa vremii

O problemă declanşatoare de îndelungi căutări este legată de momentul apariţiei culturalizării prin şcoală (2). Nu de puţine ori apar în presa vremii întrebări de tipul: „[...] educaţia prin şcoală începe odată cu stăpânirea habsburgică sau trebuie ancorată cu mult mai departe în trecut?" şi îndemnuri către cititori: „[...] să cercetăm, dacă avut-o bănăţenii forţa morală şi intelectuală cu care au putut influenţa în mod binefăcător asupra organizării învăţământului bănăţean, şi, dacă au avut-o, care a fost izvorul acelei forţe [...]" (AŞCL: 6).

În articolul *Şcoala în antichitate,* At. M. Marienescu (3) punctează: „[...] popoarele ieşind din starea primitivă, din starea barbariei, şi ajungând la atare civilizaţiune, au simţit lipsa de învăţătură, de cultură pentru familiile lor. Astfel a fost începutul pentru învăţătura pruncilor familiei în mai multe popoare vechi din lume şi deosebi din Europa." (ARÎŞCDC, p. 146-147).

„Nobile erau pornirile spre îmbrăţoşarea învăţăturei", consemnează Joandrea, referindu-se la faptele istorice şi voinţa de culturalizare a românilor din cele mai vechi timpuri. Autorul consemnează: „românii şi-au pus nădejdea în forţa lor vitală şi bănăţenii s-au îngrijit, ei înşişi, de înfiinţarea de şcoale, pe care le susţineau din propriul lor avut" (AŞCL: 10).

Potrivit materialului epigrafic redactat în limba latină şi descoperit pe teritoriul bănăţean din perioada stăpânirii romane, secolele II-III d.Hr., istoricii vorbesc despre răspândirea unor sumare cunoştinţe de scris şi citit pe teritoriul bănăţean, presupunând existenţa diferitelor forme de transmitere a ştiinţei de carte: în familie sub îndrumarea unui sclav (*paedagogus*) sau în oraşe, în cadrul unor şcoli denumite *ludi* (4), sub conducerea unui *magister,* în conformitate cu regulile civilizaţiei romane (At. M. Marienescu, ARÎŞCDC: 150).

Tot Joandrea aminteşte de „alipirea credincioşilor către legea lor strămoşască" şi de faptul că bănăţenii „s-au încreştinat încă prin primele veacuri ale erei creştine". Locul „în care credincioşii primeau drept întărire sufletească în cele morale şi intelectuale" era mânăstirea. Reţinem din articolul *Influinţa bănăţenilor la organizarea primei preparandii ortodocse române* pasaje semnificative în acest sens: „Cea mai veche mânăstire a fost la tot cazul cea din Vărădia, prin ruinele căreia s-au aflat monede de argint cu inscripţiuni ale împăraţilor romani Adrian şi Claudiu II. Istoricul T. Velea, vorbind de mânăstirea aceasta, înregistrează şi o tradiţiune importantă a protopopului Vărădiei, Petru Şutu, care, pe de o parte, ne dă indigitări privitoare la întemeierea mânăstirei, pe de altă parte ne serveşte de un document foarte preţios în ce priveşte latinitatea noastră. Iată cuprinsul scurt al acestei tradiţii ce constituie «o samă de cuvinte, ce sunt auzite din om în om, de la oameni bătrâni»: Pe când românii, colonii lui Traian, erau unii încă păgâni, iară alţii creştini, aceştia se duceau pe sub ascuns şi-şi pliniau cultul religios în caberna de sub râpa culmei. Din caverna această mai târziu, după ce toţi românii s-au încreştinat, s-a născut mânăstirea, care înzestrată cu domenii şi moşie, prin turcii lui Salim Amurat Osman devastându-se, s-a părăsit şi surpat [...] şi a zăcut sub ruinele sale după aceea până la eliberarea Banatului de turci. Tradiţia ne mai spune că mânăstirea a fost dezgropată la anul 1754, iar la anul 1773 s-a sfinţit de nou prin însuşi protopopul Şutu." (AŞCL: 7).

Argumentele menţionate de învăţător urmăresc să demonstreze că „originea noastră latină era deja cunoscută de români încă din veacul al XVI-lea şi al XVII-lea" (Ibidem). Cu toate că încercarea de mistificare a faptelor precursorile este uşor de observat la Joandrea, ideea centrală, pentru devenirea istorică a poporului, merită a fi reţinută din această scriere:, „alipirea de biserica ortodoxă română a fost arma cea mai puternică şi adăpostul cel mai binecuvântat" (Ibidem: 8). Semnalăm existenţa, în acelaşi articol, a unor informaţii importante: „Pe lângă mânăstirile acestea se aşezau apoi învăţători-călugări şi aşa numiţii diecei, cei mai mulţi veniţi din Ţara Românească, care propuneau tinerimei învăţături religioase. La vechea mânăstire a Lugojului

BDD-V4835 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:57:03 UTC)

aflăm protopop pe Moise Peştişel, propoveduitorul Evangheliei lui Christos în cercul Lugojului, care pe la anul 1581 a conlucrat la traducerea Testamentului Vechi în româneşte, numit *Pallia* şi a tipărit în spirit calvinesc la 1582 de Mihail Tordaş în Orăştie. Tot la traducerea aceasta a conlucrat şi protopopul Ştefan Hercie, propovediuitor în oraşul Căvăran-Sebeşului. În prefaţa *Palliei* mai aflăm că Efrem Zăcanu, *dascălul de dăscălie* al Sebeşului (Caransebeşului) încă a conlucrat la traducerea *Palliei*. De aici deducem că *dascălul de dăscălie* Efrem Zăcanu, după terminologia de azi ar fi fost unul dintre primii profesori de pedagogie şi, prin urmare, în Caransebeş ar fi existat un fel de preparandie românească." (*Ibidem*).

Dascălul îl citează pe Nicolae Tincu-Velea, cel care redă o veche tradiţie în acest sens. În lucrările istoricului „se spune într-altele că, pe lângă mânăstirile de la Morava şi Partoş, erau încă din vechime şcoale, unde învăţătorii veniţi din România învăţau mai vârtos pe tinerii care se preparau pentru chemarea preoţească sau învăţătorească. Şcoala din Morava a întemeiat-o obăr-cneazul român din Fizeş, Nicolae Lucaciu, iar cea din Partoş, George Laiul, judele primar din cercul Ciacovei. Din şcoala aceasta a ieşit renumitul protopop român al Timişoarei, Şuboniu, care a publicat două opuri de cuprins dogmatic. Tot în şcoala aceasta s-a perfecţionat cărturariul român Mihaiu Dascălul, născut la Jădani, care la anul 1790 a tradus în Timişoara studiul teologiei din limba slavică în cea românească."(*Ibidem*: 9). De interes sunt şi însemnările lui Nicolae Stoica de Haţeg, cel care aminteşte în cronica sa de treisprezece învăţători care au funcţionat la şcoala din Mehadia, înainte de 1767.

Cercetările întreprinse în perioada interbelică scot la iveală documente care atestă funcţionarea mai multor şcoli în satele bănăţene: la Ticvani (1983: 286-287), începând cu 1724, la Greoni (Stoia Udrea, 1940: 16), în 1735, la Lipovaîn jurul lui 1730 (Popeangă, 1974: 73), la Iaz în 1748 (Ghidiu, Bălan, 1909: 40-41). În Timişoara se înregistrează trei şcoli, una cu predare în limba română, iar două în limba sârbă, despre care „se spune că funcţionau încă de pe vremea turcilor, înainte de 1716" (Netea, Ţîrcovnicu, 1983: 287).

Joandrea aminteşte şi de un articol al profesorului Iosif Bălan, publicat în ziarul „Lucrul", în care se consemnează existenţa unei şcoli poporale româneşti: „Prof. Iosif Bălan din Caransebeş ne relatează după nişte însemnări făcute cu litere latine că, în anul 1748, a existat în Caransebeş un gimnaziu, că la biserica catedrală de acum a fost o mânăstire şi că în comuna Iaz a existat o şcoală poporală românească. Ne aminteşte de Lazăr Popovici, care a fost dascăl şi diacon în Iaz, mai în urmă preot în Caransebeş. Iată una din notiţe: «Semtemvrie mea şi am scris întru aceste table eu dascălul [...] am venit în ţara Bana(tului) dascăl, de am învăţat gramaticele în şcoala Caransebeşului, care acum sunt preot desăvârşit iar în Sebiş. Preotul (Lazar Popovici), august 14-1748»". (*art.cit.*: 11)

Deşi interesul pentru răspândirea ştiinţei de carte pe teritoriul Banatului a existat şi înainte de anul 1718, an în care provincia devine parte a statului austriac, totuşi instituirea direcţiilor clare de organizare sistematică a educaţiei se datorează aplicăriilegislaţiei imperiale. Dreptul la cunoaştere este fundamentul epocii imperiale.Are ca piatră de temelie „acumularea de cunoştinţe şi recunoaşterea comunitară a importanţei instruirii, înţeleasă ca măsură a tuturor meritelor umane şi ca vehicul al avansării sociale" (Nemoianu,1997: 168). Efectele acestei direcţii instituită de Curtea de la Viena nu întârzie să apară şi la noi.

Evoluţiaînvăţământului trebuie înţeleasă în contextul sociocultural bănăţean. Este un fenomen complex. Nu are un ritm liniar de desfăşurare şi nici uniformitate în intensitatea dezvoltării lui. (Munteanu, 2006: 16) Cu toate că în multe lucrări (5) se evidenţiază ideea că legislaţia şcolară din perioada 1867-1918 reprezintă concretizarea efortului din partea statului de a trece învăţământul sub controlul şi conducerea sa, I. Munteanu face oportune precizări: „acest obiectiv rezultă din legislaţia şcolară, [...] dar nu defineşte în totalitate politica şcolară" (2008: 295). Nu trebuie să ignorăm faptul că unele legi, precum cea din anul 1868, urmăresc

BDD-V4835 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:57:03 UTC)

propagarea educaţiei în rândul maselor populare, modernizarea spaţiilor de învăţământ, perfecţionarea cadrelor didactice, în conformitate cu cerinţele pedagogice ale lumii europene.

În acelaşi registru încadrează şi Valeriu Leu „experimentul" din Banat, menţionând că „epoca terezian㠟i cea iosefină au stat hotărât sub semnul şcolii şi al pedagogiei." Acelaşi cercetător afirmă că: „ritmurile au fost extrem de accelerate. În 1768 Banatul avea – ne referim la populaţia ortodoxă – 23 de şcoli româneşti şi 43 sârbeşti, în 1778 avea 148 româneşti, 52 sârbeşti şi 6 mixte, iar la sfârşitul epocii iosefine erau 256 româneşti, 69 sârbeşti şi 7 mixte iar în 1802, 328 româneşti, 73 sârbeşti şi 7 mixte. Şcoli cu grad mai înalt la care predarea se făcea în limba germană, frecventate însă de români şi sârbi erau, în 1768, în număr de 13 şi 30 în 1787." (2007: 229).

Schimbările politice din perioada 1790-1848 se oglindesc în legislaţia şcolară. Caracteristicile politicii educaţionale din această perioadă se reduc la ideea că problema şcolii este o problemă de stat. În presă se aminteşte acest declin: „Durere că în urma tendinţelor lui (Iosif al II-lea *subl.n.*) de germanizare şi înspăimântat de principiile liberale răspândite de revoluţia franceză a fost silit la urmă să tragă o dungă preste toate reformele lui salutare." (AŞCL: 10). În anul 1868 are loc organizarea propriu-zisă a învăţământului elementar din întreaga Ungarie (6). Confesiunile, comunele politice şi particularii au dreptul să deschidă şi să sprijine şcoli primare. Prin prevederile legilor din 1879, 1883, 1896 se intensifică acţiunea de deznaţionalizare, se introduce limba maghiară ca limbă obligatorie în preparandii şi în şcolile medii, se interzic cărţile româneşti în şcoală.

Cărturarii preocupaţi de soarta şcolii româneşti iau măsuri pentru contracararea efectelor negative ale politicii duse de autorităţi. Pentru a menţine „vie" limba maternă în şcoala populară, cei mai de seamă bănăţeni concep un program de rezistenţă, ajutaţi fiind de biserica ortodoxă. Putem spune că în paralel cu politica oficială a statului există o politică şcolară a bisericii. Ilustrăm câteva precizări importante în acest sens: „Adăpostite la sânul întotdeauna cald al bisericilor noastre, acolo unde le găsise şi le lăsase D. Ţichindeal, şcolile confesionale româneşti erau ele însele adevărate jertfelnice, în înţelesul arhaic al cuvântului, „altare": pe de o parte fiindcă ele s-au susţinut cu foarte trudnice jertfe ale credincioşilor, pe de altă parte fiindcă nici pe o clipă măcar n-au lăsat să se stingă în candelele lor flacăra celui mai creştinesc şi mai integral naţionalism." (Evuţian, 1933: 9).

Dascălii militează, prin intermediul presei, pentru conştientizarea rolului studiului limbii materne în şcoala primară. Ilustrativ este fragmentul de mai jos, preluat din articolul *Rostul şcolii confesionale în cadrul art. de lege XXVII 1907*: „[...] articolul acesta de lege a supus intelectul, atât al învăţătorului, cât şi voinţa elevului la predarea şi primirea unui material de învăţământ ce aproape trece barierele posibilităţii omeneşti. Tot acest articol stabileşte un nou scop al şcolii, şi anume elevul după patru ani de şcoală, să-şi ştie exprima la înţeles gândurile sale atât în vorbire, cât şi în scriere. Este doar mult cunoscut că scopul sfânt al tuturor şcolilor elementare din lume a fost precizat prin puterea de lumină şi sentiment al geniilor şcolii şi acest scop este: «dezvoltarea intelectuală, morală, religioasă, estetică şi fizică a copiilor poporului, ca ei să poată deveni oameni harnici şi folositori sieşi, familiei, patriei şi societăţii omeneşti». Pentru ajungerea acestui scop toţi maieştrii aleşi ai pedagogiei au stabilit ca mijloc principal al educaţiunii şi instrucţiunii limba maternă a elevului, acest «product instinctiv al minţii omeneşti», cum zice Titu Maiorescu; iar unul dintre acei educatori şi instructori ai neamului omenesc care au deschis drumuri noi în largul câmp al pedagogiei a fixat axioma că a-i face elevului mai înainte instrucţia într-o altă şi nu în cea maternă [...] Ne-au rămas 5 ore şi jumătate pentru cultivarea limbii româneşti, acest talisman preţios. Se iveşte acum nedumerirea oare i se va putea da în acest răstimp îngrijirea recerută de rostul şcolii noastre, răspund un categoric da. [...] Călchiul ahileic al neamului nostru îl formează şcolile. Tocmai pentru aceasta, cred eu, învăţătorilor, voi, sunteţi beduinii pustiei Sahara. Ţelul vostru este de ajunge în pace de la o oază până la cealaltă, întâmplându-se ca la mijloc de cale să

BDD-V4835 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:57:03 UTC)

vă ajungă înfricoşatul vânt, voi culcaţi cămila şi vă proşterneţi pământului. De nu veţi fi înmormântaţi, plecaţi mai departe către limanul dorit" (1913, 6: 13).

Este un discurs care avansează într-un adevărat *crescendo* retoric prin persuasiune. Axul semnificării este amplificat de forţa imaginii pentru a da densitatea dorită substanţei conţinutului. Ipostaza semnificantă a acestuia este dată de gândirea pedagogică a vremii. Tiparul profund al gândirii pedagogice este alimentat de „preţioasele rezerve de moşteniri străbune, care zac neatinse sub straturile de trăire ale atâtor generaţii" (Cosma, Dr. Aurel, 1938:304), ca dintr-un centru iradiant. Lumea spirituală a satului românesc este centru iradiant. Din acest „punct vital al neamului" se desprind învăţăturile populare, se conturează judecăţile pedagogice despre viaţă şi lume, despre buna creştere.

Adânc ancorată în etosul specific românesc este educaţia de tip tradiţional. Gândirea pedagogică specifică acestui tip de educaţie se mulează şi se modelează îndeosebi prin valorificarea experienţei de viaţă a maselor. Radu şi Onciulescu consideră că învăţământul românesc bănăţean începe prin „învăţământul oral, popular, folcloric" (1976: III). Această etapă ancorată în tradiţie este specifică firii neamului şi începe, potrivit autorilor, „odată cu naşterea poporului român, prin şcoala vetrei părinteşti, continuată de şcoala vieţii, a muncii, a vetrei satului" (1976: V).

Presa românească, de la sfâşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, a surprins în rânduri emoţionante rolul femeii în societatea în proces de consolidare a naţionalităţii, în proces de renaştere: „Naţiunea română numai aşa va merge în curs de dezvoltare şi conştientizare etnică, dacă pe piedestal va pune mama română, se va cultiva în sentimentul naţional şi se va deştepta conştienţa naţională" (LU, 1882: 4).

În familie, matricea socio-culturală şi genetică a lumii tradiţionale, femeia a avut un rol important în realizarea educaţiei micuţilor prunci. Emilia Lungu-Puhallo aducea un omagiu celor care au crescut generaţii şi generaţii de vlăstare ale neamului: „Şi dacă noi ca naţiune avem eroi şi apostoli, femeia română le-a fost mamă şi crescătoare. Şi nu prin carte sau ştiinţe, ci numai prin caracterul şi măreţele puteri ale sufletului ei înalt." (DR, 1901: 2-3). Mama, ca prim dascăl, insuflă spiritul religios, morala şi oficiază „ceremonia sacră" de transmitere a limbii naţionale. Rolul femeii, ca „element conservator al spiritului neamului", este deseori amintit în presă. De exemplu: „Elementul eminamente conservator în sânul poporului român este femeia. Aceasta ne-a păstrat tot ce constituie astăzi avutul nostru apucat din părinţi: Limbă, lege, poezie, poveşti, muzică, port, credinţă, datini, moravuri, cu un cuvânt tot ce ni s-a transmis din bătrâni. La toate popoarele este aşa, dar mai ales la noi, românii, care divizaţi în toate privinţele, un singur element conservator am avut în toate timpurile: femeia română." (1905:1).

„Sublimă misiune", potrivit titlului articolului lui A. Bădescu, au mamele. Iată un fragment ilustrativ: „A împlini o educaţiune solidă, învăţând morala sau cunoştinţa moravurilor celor bune, iată datorinţa mamelor române.[...] Astfel, în educaţiunea integră sau învăţătura artelor, ştiinţelor şi bunelor moravuri, educaţiunea morală este întregirea omului[...]; Morala, în comparaţie cu artele şi ştiinţele, este ceea ce grâul e în comparaţie cu nestematele: acestea strălucesc, nu conţin însă germenele vieţii. Bunele moravuri sunt fructul cel adevărat al educaţiunii integre, iar artele şi ştiinţele îi sunt florile." (CT, 1901: 2). „Cei şapte ani de acasă", aşa cum este denumită în popor această formă de educaţie, vizează formarea unui om cumpătat, sociabil, în acord cu societatea în care trăieşte.

Un loc important în procesul formării morale a tânărului îl ocupă pedagogia populară. Învăţăturile se transmit cel mai adesea pe cale orală, în cadrul familiei sau a unor întruniri de genul şezătorilor, obiceiuri vechi cu funcţii educative puternice, cu rol important în evoluţia culturii populare şi a vieţii sociale săteşti. Prin intermediul acestora sunt difuzate cântecele, basmele, legendele, snoavele, ghicitorile, jocurile, toate având un rol însemnat în cimentarea sentimentului de apartenenţă la colectivitate, în transmiterea tradiţiei.

BDD-V4835 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:57:03 UTC)

Valorificarea folclorului din perspectivă pedagogică este calea cea mai sigură de educare a tinerilor satului. (Stoian, Alexandru, 1978: 43). Folclorul românesc devine o modalitate sigură de exprimare a identităţii culturale. Din perspectiva funcţiei pedagogice, Ovidiu Papadima defineşte folclorul „un complex vast cultural, cu caracter enciclopedic [...] principala mare şcoală care a format masele în trecut”(1966: 27). Folclorul are un rol cultural apreciabil prin creaţiile sale purtătoare de învăţături, pentru că învăţătura reflectă experienţa de viaţă educativă a maselor şi la noi, ca la toate popoarele (7).

Scopul educaţiei populare nu este doar înmagazinarea cunoştinţelor, ci formarea omului de omenie, această calitate presupunând vrednicie, moralitate, demnitate. Numeroase aforisme culese din lumea satului bănăţean stau mărturie pentru preţuirea pe care oamenii simpli o acordă învăţăturii: „Un om învăţat preţuieşte cât un sat”, „Cine nu învaţă la tinereţe va plânge la bătrâneţe”, „Omul fără omenie e ca o casă pustie”. Având o origine pierdută în timpurile cele mai vechi, aceste aforisme sunt formulări orale ale regulilor de conduită socială, sunt veritabile încercări de legislaţie, „o modalitate de transmitere orală a experienţelor şi cunoştinţelor acumulate” (Onciulescu, 1983: III).

Vechimea neamului se răsfrânge şi asupra modului concis de comunicare, formulat în proverbe, zicători. În aceste „picături comunicative de cuminecare” sunt reflectate înţelepciunea populară, experienţa de viaţă a maselor şi concepţia despre educaţie, adunate în veacuri. Mobilitatea metaforică a acestor formule deschide posibilitatea interpretării lor, acestea putând fi admise sau contestate, în funcţie de abordările diverse ale realităţii concrete. Enunţarea lor are ca rezultantă instituirea sau nu a unor atitudini şi comportamente adecvate. Este cert că nu vorbim despre un sistem unitar, din punct de vedere al concepţiei despre educaţie, unele proverbe exprimând plastic adevărul etic, fără a adăuga o precizare sau un alt comentariu, lăsând posibilitatea interpretării. Toate aceste expresii simbolice conduc la configurarea gândirii pedagogice a epocii.

Articulaţiile gândirii pedagogice devin din ce mai complexe şi datorită mişcării ideilor despre educaţie şi cultură. Astfel se deschid noi fascicole revelatoare de semnificaţii pentru modernizare. Ideile progresiste europene despre educaţie apar inclusiv în studii de istorie, filozofie, limbă, iar, începând cu secolul al XIX-lea, în studii de pedagogie. Gândirea pedagogică se articulează îndeosebi sub influenţa ideologiei raţionaliste şi iluministe şi are un pronunţat caracter progresist. Iluştrii cărturari, de la Paul Iorgovici (8), Constantin Diaconovici-Loga (9) la Damaschin Bojincă (10) şi marea grupare de dascăli bănăţeni militează pentru noile idei, pentru dreptul la cultură, pentru învăţământ în limba maternă.

De asemenea, discursul pedagogic al presei se modernizează datorită efervescentei atmosfere generate de noile idei surprinzătoare prin diversitatea tematică propusă şi prin extinderea temporală sau geografică a legăturilor culturale pe care le mărturisesc.

3. Concluzii

Un aspect important care se individualizează din spectrul larg al informaţiilor prezentate este profunzimea gândirii pedagogice româneşti, perspectivă care se deschide dintr-o investigaţie intredisciplinară şi care, prin intermediul publicisticii,poate evidenția configurarea unei atitudinii reflexive a cărturarilor pregătiți să integreze ideile pedagogice europene într-o revelatoare sinteză prin valorificarea tradiției și a filozofiei populare.

Note:

(1) Banatul este ţinutul ce se întinde între Dunăre, Mureş, Tisa şi Carpaţi. Vezi I. Munteanu, *Banatul istoric (1867-1918)*, vol. 1, Timişoara, Editura Excelsior, 2006, p. 13.

(2) Adriana Babeţi este de părere că „două sunt reuşitele care individualizează Banatul sub aspectul instituţionalizării învăţământului: caracterul timpuriu al acestor eforturi şi extensia lor”. Prima formă de învăţământ în limba latină de pe teritoriul Banatului a existat la

BDD-V4835 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:57:03 UTC)

Cenad, putând fi plasată în secolul al XI-lea. „Extensia" învăţământului se realizează în secolul al XVIII-lea „prin organizarea sistematică a unei reţele de învăţământ laic în Banat [...] după cucerirea Banatului de către imperiali. Astfel se ajunge ca, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, „mai ales după 1829, când în confiniu s-a introdus învăţământul obligatoriu, să se realizeze frecvenţa şi şcolarizarea în proporţie de 100%. Situaţia este excepţională, în comparaţie cu celelalte provincii româneşti, cu alte teritorii din monarhie sau din Europa.", http://www.memoriabanatului.ro.

(3) Stoia Udrea confirmă aserţiunea lui At. Marienescu şi menţionează că problema culturalizării prin şcoală începe înainte de stăpânirea habsburgică. Vezi I. Stoia Udrea, *Marginale la istoria bănăţeană*, Timişoara, Editura Vrerea, 1940, p. 7. Vezi şi D. Onciulescu, *Pedagogia tradiţională populară bănăţeană*, Bucureşti, Editura Litera, 1983, p. 11.

(4) At. M. Marienescu menţionează că „în Roma, şcoala pentru prunci s-a numit *ludi* (*ludus* – joc, *ludi* - jocuri), iar învăţătoriul pruncilor s-a chemat *Ludi-magister* (maiestrul luditor). Se vede că romanii au cuprins bine metodul pentru creşterea şi învăţarea pruncilor, căci aceştia s-au dus la şcoală ca, jucându-se, să înveţe.". Autorul menţionează că ideea de a-i educa pe copii prin activitaţi ludice este adoptată şi de pedagogul Friedriech Frobel, cel care infiinţează grădinile de copii (3-6 ani).

(5) La începutul secolului trecut au apărut o serie de lucrări cu o mare încărcătură emoţională, evidenţiind politica discriminatorie a guvernelor. Amintim câteva lucrări: G. Sima, *Şcoala românească din Transilvania şi Ungaria. Dezvoltarea ei istorică şi situaţia ei actuală*, Bucureşti, Institutul de Arte grafice Carol Gobl, 1915; Onisifor Ghibu, *Viaţa şi organizaţia bisericească şi şcolară în Transilvania şi Ungaria*, Bucureşti, EDP, 1915, L. Triteanu, *Şcoala noastră, 1850-1916*, 1919, *Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1915.

(6) Prin legea XLIV, *Legea despre egala îndreptăţire a naţionalităţilor*, se impunea obligativitatea învăţământului primar de la 6 la 15 ani pentru toti cetăţenii şi libertatea alegerii formei de învăţământ.

(7) Poate că nu întâmplător, printre cei mai zeloşi culegători de folclor de după anul 1890 au fost învăţătorii. Conştient de necesitatea folosirii lui ca material didactic, George Cătană exemplifică în FD, 1894, nr. 1-2, cum se poate utiliza în şcoala conţinutul unei povestiri poporale din Banat, *Fata moşului şi fata babei*.

(8) În lucrarea lui Paul Iorgovici, *Observaţii de limbă rumânească*, în capitolul al treilea, *Reflecţii despre starea românilor*, sunt expuse ideile despre educaţie: esenţa procesului educativ, caracterul social al educaţiei.

(9) Concepţia pedagogică a lui C. Diaconovici-Loga este prezentată în capitolul *Învăţături despre creştere, despre darurile naturii şi despre îndreptarea tînărului*, din lucrarea *Ortografia sau dreapta scrisoare*, 1818 şi în *Epistolariul românesc*, 1841.

(10) În *Diregătoriul bunei creştere*, Damaschin Bojincă evidenţiază rolul legăturii dintre şcoală şi familie. C*reştere*, semnifică, pentru cărturar, „a da omului ajutoriu ca să dezvăluiască puterile cele fireşti care se află într-însul [...] şi învăţătura a ştiinţelor şi a volniciei".

Surse

AŞCL: „Anuarul IX al şcoalei capitale ort.or. române de băieţi şi fete din Lugoj pe anul şcolastic 1905/1906", Lugoj.

ARÎŞCDC: „Almanah edat de Reuniunea învăţătorilor de la şcolile confesionale gr.or. din dieceza Caransebeşului", Caransebeş, 1899.

CT: „Controla", 1901.

DR: „Drapelul", Lugoj, 1901, 1905.

ED: „Educatorul", Oraviţa, 1909-1914.

BDD-V4835 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:57:03 UTC)

FD: „Foaia Diecezană Caransebeş",1886 - 1918.
LU: „Luminatoriul", Timişoara, 1881-1883.

BIBLIOGRAPHY

*** *Din istoria pedagogiei româneşti*, vol. II, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1966.

*** *Istoria învăţământului din România*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1983.

Babeţi, Adriana (coord.), *Le Banat: un Eldorado aux confins*, Centre Interdisciplinaire de Recherches Centre-Européennes (CIRCE), Université de Paris Sorbonne (Paris IV), 2007.

Babeţi, Adriana, Ungureanu Cornel (coord.) *Europa centrală. Nevroze, dileme,utopii,* Iaşi, Editura Polirom, 1997.

Banaduc, Ioana, *O ipostază a spiritualităţii româneşti: Banatul şi cultura activă. Reflectări în presa românească cu preocupări pedagogice*, Bucureşti, Editura Pro Universitaria, 2017.

Idem, *Valenţe integratoare ale matricei identitare româneşti şi rolul lor pentru cultura bănăţeană (1860-1918)*, în „Philologica Banatica", 2014, vol.2.

Bojincă, D., *Scrieri: de la idealul luminării la idealul naţional*, Timişoara, Editura Facla, 1978.

Birou, V., *Restauraţia şi Banatul*, în „Revista Institutului Social Banat-Crişana", nr. 31-32, 1940.

Cosma, Dr. Aurel, *Un salut frăţesc*, în „Revista Institutului Social Banat-Crişana", 1938.

Evuţian, S., *Aspecte de politică şcolară în Banat şi Crişana*, în „Revista Institutului social Banat-Crişana", 1933.

Iorgovici, P., *Observaţii de limbă rumânească*. Prefaţă de Ştefan Munteanu. Ediţie critică, studiu introductiv, tabel cronologic, note, bibliografie de Doina Bogdan Dascălu şi Crişu Dascălu, Timişoara, Editura Facla, 1979.

Onciulescu, D., *Pedagogia tradiţională populară bănăţeană*, Bucureşti, Editura Litera, 1983.

Radu, P., Onciulescu, D., *Contribuţii la istoria dezvoltării învăţământului din Banat*. Ediţia a II-a adăugită, Timişoara, Tipografia Universităţii din Timişoara, 1976.

Stoian, St., Alexandru, P., *Pedagogie şi folclor*, Bucureşti, EDP, 1978.

Munteanu, I., *Banatul istoric (1867-1918)*, vol. 1, Timişoara, Editura Excelsior, 2006.

Idem, *Banatul istoric 1867-1918. Şcoala. Educaţia*, vol. 3, Timişoara, Editura Excelsior Art, 2008.

T. Vianu, *Studii de filosofia culturii*. Ediţie îngrijită de Gelu Ionescu, George Gană. Studiu introductiv de George Gană, Bucureşti, Editura Eminescu, 1982.

Popeangă, V., *Un secol de activitate şcolară românească în părţile Aradului 1721-1821*, Arad, 1974. Ghidiu, A., Bălan, I., *Monografia oraşului Caransebeş*, Caransebeş, 1909.

Netea, V., Ţîrcovnicu, V., *Învăţământul elementar românesc*, în *Istoria învăţământului din România*, Bucureşti, EDP, 1983.

http://www.memoriabanatului.ro/index.php?page=banat.

BDD-V4835 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:57:03 UTC)